

A KONZERVATÍV PÁRTPOLITIZÁLÁS KÍSÉRLETE A KIEGYEZÉS UTÁN

ASBÓTH JÁNOS INTERPRETÁCIÓJA

E G E D Y G E R G E L Y

„Hogyan van az, hogy egy felvilágosodott és hazafias konzervatív irány – akárminő név alatt lépjen fel – még sem tudott mindez ideig határozottan túlsúlyra emelkedni?” – teszi fel a kérdések kérdését Asbóth az 1870-es évek végén, a hazai pártpolitikát elemezve. A konzervatív politika lehetségessége vagy épp lehetetlensége örökzöld téma az újabb kori magyar történelemben, a történeti visszatekintések ezért minden bizonnyal hasznosak. Ezt a dilemmát Asbóth már az 1874 decemberében írott *Magyar conservatív politika* hasábjain boncolgatta, e folyóiratban foglalkoztunk is vele (Asbóth János programja. *Kommentár*, 2022/1), de a későbbi fejlemények fényében még tüzetesebb vizsgálat tárgyává tette *Politikai áramlataink az utolsó évtizedben* című, igen jelentős tanulmányában.¹ Az évtized végére ugyanis nyilvánvalóvá vált, hogy az 1875-ös pártfúzió után alakított konzervatív formáció, a Jobboldali Ellenzék révén sem sikerült a konzervatív pozíciót a magyar pártrendszerben megerősíteni. Miért nem tudott a konzervatív politika erősebbé válni egy alapvetően konzervatív beállítottságú országban?

KIEGYEZÉS UTÁN PÁRTFÚZIÓ

A háttér, a kiegyezést követő pártpolitika alakulása jól ismert és igen alaposan feldolgozott, ezért itt csak a lehető legszűkebb körű felidézésére van szükség. 1867 után a magyar pártrendszer lényegében a közjogi törésvonal, vagyis az Ausztriához való viszony mentén alakult ki, és a kevés konzervatív kivételével mindenki liberálisnak vallotta magát, a kormányzó Deák-párt éppúgy, mint Balközép ellenzéke vagy a 48-as párt. A miniszterelnökként gróf Andrássy Gyulát követő Lónyay Menyhért (1871–1872) minden tőle telhetőt megtett a kiegyezést véghez vivő Deák-pártban mutatkozó erőteljes bomlás feltartóztatására, ez azonban csak igen korlátozott mértékben sikerült neki, és utódai, Szilágyi József (1872–1874) és Bittó István (1874–1875) már a Deák-párt és a legnagyobb ellenzéki erő, a Tisza Kálmán vezette Balközép összefogása felé tapogatóztak. Andrássy távozása után a dezintegrálódó kormánypárt egyre inkább szembesült cselekvőképességének gyors fogyatkozásával, a másik oldalon pedig megérlelődött a felismerés, hogy a '67-es kompromisszum elfogadása nélkül nincs esély a kor-

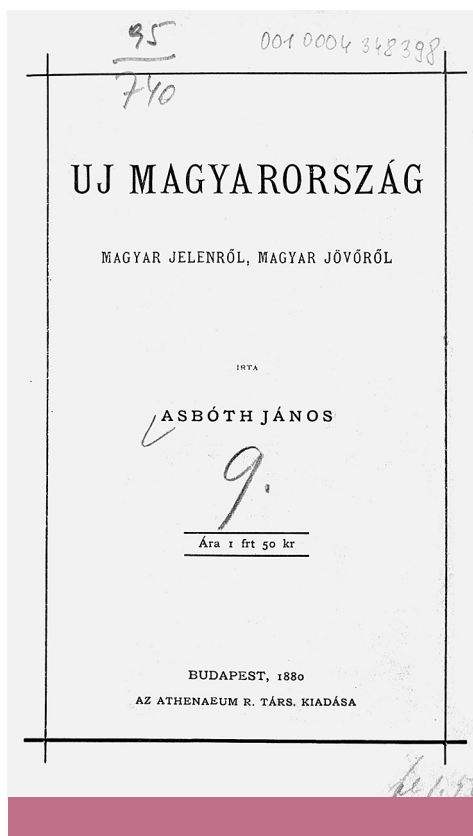
¹ ASBÓTH JÁNOS: *Politikai áramlataink az utolsó évtizedben* = Uő: *Új Magyarország*. Athenaeum, Bp. 1880. 49. (Az ebből a kiadásból származó idézetek pontos helyét a továbbiakban a főszövegben, zárójelben adjuk meg. Úgy itt, amint a továbbiakban is, a könnyebb érthetőség kedvéért a szöveg nyelvélt modernizáltuk – a Szerk.)

mányra kerülésre. Tisza tehát „szegre akasztotta” a kiegyezést élesen bíráló, 1868-ban közzétett „bihari pontjait”, és tárgyalásokat kezdett a Deák-párttal. Ezek eredményeképp az ő vezetésével alakult meg 1875 márciusában az új Szabadelvű Párt, amely aztán évtizedekre uralta a magyar politikát. 1875 októberében Ferenc József miniszterelnökké nevezte ki Tiszát, aki egészen 1890-ig töltötte be ezt a pozíciót.²

Asbóth abból indul ki, hogy a kiegyezés alapvetően összhangban állt a józan konzervativizmus követelményeivel, ha tehát az ország fejlődése a továbbiakban is ebben a szellemben alakul, az megfelelt volna „az alap ép és egészséges voltának”.³ De nem így történt, írja, ráadásul a konszolidáció még a kiegyezés létrehozásánál is nehezebb feladatnak bizonyult, olyannak, amelyhez mindenképp szükség lett volna a konzervatívok bölcsességére és tapasztalataira. Őket azonban, amint azt a *Magyar conservatív politikában* részletesen kifejtette, félreállította Andrassy, nélkülük viszont az ország súlyos válságba sodródott.⁴ A kormányzat a „külső csillogás és a hivatalkeresők igényeihez” alkalmazkodott, nem pedig az állam érdekeihez.

Asbóth ebbe az unortodox interpretációs keretbe ágyazza bele a dualizmus kori pártpolitika legfontosabb fordulatainak, az 1875-ös fúzióknak az értékelését. Ezt „országos nagy botránynak” nevezte, azt állítva, hogy ezzel a megoldással a „szabadelvű” név alatt sikerült még egyszer félrevezetni az országot. Mi több, a *Magyar politika* című lapban egyenesen azt írja, a fúzió „oly kombináció, mely a halál magvát hordja magában”.⁵ A tartalma „nem volt egyéb, mint gróf Andrassy és Tisza Kálmán paktuma az emelkedő konzervatív áramlat ellen, melyben Tisza feladta a közjogi ellenzékét, Andrassy pedig megosztotta vele a hatalmat”.⁶ Emelkedő konzervatív áramlat? – ennek igazolására a jeles gondolkodó kevés tényt sorakoztat fel, bár már a *Magyar conservatív politikában* azt állította, hogy „a mai áramlat a konzervatív áramlat Európaszerte, világszerte”.⁷ Ez igaz is volt több európai országra, így különösen Bismarck Németországra és Disraeli Nagy-Britanniájára, ám épp saját korának a Magyarországra kevésbé.

Asbóth narratívájában ily módon elsikkad, hogy a két nagy párt egyesülésének valójában jelentékeny rendszerstabilizáló szerepe volt. Az 1872 és 1875 közötti három évet elemző érdekes tanulmányában Schlett István azt vizsgálja, hogy az új magyar államban kialakult súlyos pénzügyi válság megoldása rendszerváltást vagy „csak” pártstruktúraváltást igényelt. A szerző arra a következtetésre jut, hogy a fúzió egyrészt ugyan a válság következménye volt, másrészt viszont a válság megoldásának nélkülözhetetlen feltétele is.⁸ Csizmadia Ervin pedig joggal mutat rá a magyar pártfejlődés áttekintése kapcsán a pártszerkezet és a kormányzóképeség közötti szoros összefüggésre, s arra, hogy a Magyarországon kialakuló domináns pártrendszer az adott történeti körülmények között alkalmasnak bizonyult a kormányzati stabilitás erősítésére.⁹ (Noha elviekben a kortársak közül sokan az angol típusú kétpártrendszert kívánták.) Asbóth fentebb körvonalazott vélekedése tehát leegyszerűsítő és vitatható, azon állítását viszont nehéz lenne kétségbe vonni, hogy az új kormánypártból valóban hiányzott „a konzisztencia, az eszme, az egységes meggyőződés”.

Asbóth János:
Új Magyarország (1880)

2 Lásd bővebben: GRATZ Gusztváv: *A dualizmus kora*. I. köt. Magyar Szemle Társaság, Bp. 1934. 111–144. és KOZÁRI Monika: *Magyarország története*, 16. *A dualizmus kora*. Kossuth, Bp. 2009. 27–33.

3 ASBÓTH: *Politikai... I.m.* 10.

4 Lásd bővebben: EGEDY Gergely: *A Magyar conservatív politika kísérlete a konzervativizmus legitimálására*. *Kommentár*, 2021/1. 137–138.

5 Asbóth János a *Magyar Politika* 1875. február 21-i számában.

6 ASBÓTH: *Politikai... I.m.* 41–42.

7 ASBÓTH János: *Magyar conservatív politika*. Légrady Testvérek, Bp. 1875. 20.

8 SCHLETT István: Válságkezelés, rendszerváltoztatás vagy a pártstruktúra átalakítása? Politikai dilemmák és válaszok az 1873–1875-ös pénzügyi válság idején. *Közgazdasági Szemle*, 2007/február. 142–166.

9 CSIZMADIA Ervin: *A magyar politikai fejlődés logikája*. Gondolat, Bp. 2017. 321; 328.

A SZABADELVŰSÉG KIÜRESEDÉSE

Asbóth joggal gondolja, hogy a dualizmuskori politika megértéséhez elengedhetetlen az uralkodó párt által képviselt szabadelvűség sajátosságainak figyelembevétele. Erről viszonylag sokat írtak történészeink, e helyütt csak azt vizsgáljuk meg, hogy az ő olvasatában miként alakult a szabadelvűség a kiegyezés után.¹⁰ Sarkalatos megállapítása szerint a szabadelvűek többsége megszűnt liberálisnak lenni, anélkül, hogy konzervatívvá vált volna. Látványosan kiderült, hogy „a szabadelvűek nem tudnak mit kezdeni a szabadelvűséggel, sőt voltaképpen zavarja őket a szabadelvűség” (14). Maguknak sem vallották be, de nyűgnek érezték a liberalizmust. „Titkos szavazással ezek a szabadelvűek még a zsidó emancipációt sem szavazták volna meg” – fűzi hozzá elmarasztalóan Asbóth (21). Sőt azt is állítja, hogy a szabadelvűek többsége valójában nem is fogadta el a kiegyezést, mert bár „lojális formák között”, „legális formákba burkolva”, de megmaradtak a Monarchia felbontására irányuló „elszakadási politika” mellett. Tényszerűen van is némi igazság az állításában, hiszen az egykori balközép vezetői elvileg valóban nem mondtak le teljesen korábbi követeléseikről, de a gyakorlatban Tisza Kálmánnál kevés rendíthetlenebb híve volt a *status quó*nak, amint azt Kozári Monika is bizonyítja a miniszterelnökről készített alapos monográfiájában.¹¹ Ez utóbbi körülményt azonban Asbóth figyelmen kívül hagyta.

Politikailag viszont kétségtelenül sikeres volt a Szabadelvű Párt, s ez Asbóth szerint éles ellentétben állt a magyar nemzet alapvetően konzervatív karakterével.¹² Állításának fő bizonyítékát abban látta, hogy a magyarság az általa létesített államhoz „minden más népnél erősebben” ragaszkodik. Az állam mint a rend és a törvények letéteményese valóban kulcsszerepet játszik a konzervatív gondolkodásban, de a publicista csak egyetlen érvet hoz fel, nevezetesen azt, hogy a magyarság idealizmusa olyannyira az államra összpontosul, hogy egyéb eszményekre már nem is maradt fogékony. Emiatt viseltetik „a világfí előkelő hidegségével a teóriák, absztrakciók és dogmák iránt”. A francia forradalom szabadelvű eszményei sem gyakoroltak rá érdemi hatást. Asbóth narratívájában Széchenyi előtt csak aulikusok voltak, és velük szemben „mint egy nagy konzervatív párt örködött az alkotmány fölött az egész nemzet” (37). A „polgári szabadság” reformjait is konzervatívok, Széchenyi és Dessewffy Aurél kezdeményezték őket – állította. Asbóth tehát egy alapvető szemléleti fordulatra tett kísérletet: míg korábban a magyar társadalom zöme a konzervativizmust utasította el nemzeti alapon, ő ugyanebből a nézőpontból a liberalizmust ostromozta és vetette el.

Hogyan diszkreditálódhatódott ezek után a konzervativizmus? A *Magyar konzervatív politika* magyarázatként az idegen dinasztia és a nemzet ellentétét emelte ki, méghozzá egyáltalán nem alaptalanul, hiszen az uralkodó és a nemzet elválasztása a konzervatívokat keserves dilemma elé állította. A *Politikai áramlatainkban* Asbóth a fő okot mégis másban jelöli meg, nevezetesen abban, hogy Ausztria mélyen antiliberális volt, ezért nem lehetett az anti-liberalizmussal azonosulni. S e körülmény különös jelentőségre tett szert 1848/49-ben, amikor a magyar nemzet egyedüli támasza a liberális Európa rokonszenve lehetett. Így lett szerinte a nemzet liberális és demokratikus, „úgy, mint régentén az Ausztria ellen küzdők protestánsokká lettek, és kevésbé múlt, hogy törökké nem lettek, egyszerűen azért, mivel Ausztria a katolicizmusnak volt előharcosa” (20).

Amiként azonban a katolikus vallást sem a dogmái miatt utasították el, úgy a konzervativizmus sem amiatt vált gyűlöletessé, mert a szabadelvű túlzásokat ellenezte, hanem mert a Habsburgokhoz kötődött. Emiatt aztán a forradalmárok könnyen vádolhatták nemzetellenes törekvésekkel. Eötösnek sohasem sikerült

konzervatív szemléleti fordulat

¹⁰ Lásd többek között: SCHLETT István: A kormányzó liberalizmus sajátosságai Magyarországon 1867 után. *Kommentár*, 2008/1. 44–55.

¹¹ KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán*. Gondolat, Bp. 2019.

¹² A kormányzó párt sikerét illetően Csizmadia okkal hívja fel a figyelmet arra, hogy a szabadelvűek jelentős pártpolitikai innovációt hajtottak végre: míg '48 előtt a konzervatívok számítottak a Béccsel való együttműködés fő támaszainak, '67 után ezt a funkciót ők vették át. CSIZMADIA: *I.m.* 316.

Fontolva haladás –
Asbóth János (1845–1911)
a Dunakorzón
(Borsszem Jankó,
1879. augusztus 10. 6. oldal)

volna a nemzetre „rádisputálni a liberalizmust”, ha Kossuth nem ismeri fel, hogy „az európai liberalizmus a legerősebb, az egyetlen szövetséges Ausztria ellen” – jegyzi meg ugyanott.

E gondolatmeneten haladva a Deák-párt gyengeségét abban látta, hogy konzervatív tartalmú missziója, vagyis a kiegyezéssel létrehozott magyar állam megerősítése ellenére múltjánál és hitvallásánál fogva a szabadelvűség platformja mellett maradt. Ha vezetője, Andrássy felismeri, hogy a magyarság alapjában konzervatív, és csak az Ausztria iránti daczból lett liberális, képes lehetett volna „öntudatos nemzeti konzervatív irányban haladni”. Nem így cselekedett azonban, mert ő a gyakorlatiasságot minden eszmény lenezésében kereste, a szabadelvűséget is csak a konzervatívok elleni zászlónak tűrte meg, egyébként mindenre alkalmatlannak találta. (Asbóth egyébként méltánytalanul rossz véleménnyel volt Andrássyról, ez tükröződik e véleményében is.) Az Ausztriához való viszonyunk miatt alakult ki tehát az a súlyos optikai csálódás, miszerint a szabadelvűek nemcsak a liberalizmus, hanem a nemzet és az állam érdekeit is képviselik. Asbóth megközelítésében ezeket valójában csak a konzervatívok védték, de „a délibáb ellenük bizonyított”.

SENNYEY PÁL A KONZERVATÍVOK ÉLÉN

Az államot megrendítő 1873-as gazdasági világválság után Asbóth szerint a konzervatívokra az a feladat hárult, hogy ellensúlyozzák a dualista rendszer felbontására irányuló „elszakadási politika” népszerűségének növekedését. Ez a tendencia ugyanis az ő megítélése szerint ismét nyugtalanítóan erősödni kezdett. A veszélyt érzelve nem akart tétlen maradni báró Sennyey Pál sem,

akinek a szerepét Asbóth joggal tekintette elválaszthatatlannak a konzervatív pártpolitizálás kísérletétől – és végső kudarcától. Kétségtelen, hogy a tudatosan konzervatív politika képviselője az 1870-es években mindenekelőtt az ő nevéhez kapcsolódik, nem véletlen tehát, hogy Asbóth sokáig őt tekintette a követendő példaképnek, a leginkább tiszteletre méltó személyiségnek.¹³

A „fekete báró”, ahogy a korabeli közvélemény gyakran emlegette Sennyeyt, először 1848 szeptemberében, a forradalmi parlamentben tűnt fel, méghozzá rendkívüli figyelmet keltve, mert felszólalásában a lehető legélesebben szembe fordult az akkori főárammal. Ezt az epizódot Asbóth nagy tisztelettel idézi fel. Amikor ugyanis a császár képviselőjében érkező Lamberg grófot a hajóhídon a pesti nép felkoncolta, a fiatal Sennyey „a háznak és a hazának színe előtt” Kossuth szemébe mondta, hogy ez bizony az ő politikájának a gyümölcse, azé a politikáé, amely forradalomra és végső soron a nemzet bukására vezet. Nem kevesen gondolkodtak így, „de aki így mert cselekedni, ő volt egymaga” – emeli ki. Magyarországon a népszerűséget annyira imádják, fúzi hozzá tanulságos módon, hogy már az is rendkívüli érdem, ha valaki a meggyőződését követve mer népszerűtlenné lenni. Jegyezzük meg, hogy emlékeztető 1848 szeptemberi felszólalása után a fiatal báró azonnal otthagya a forradalmi parlamentet, és teljes passzivitásba vonult zempléni birtokára. Valószínűleg az ily módon el nem játszott bécsi bizalomnak köszönhető, hogy az önkényuralom alatt is kapott magas állami posztokat, majd az 1860-as Októberi Diploma kibocsátása után a Magyar Királyi Helytartótanács elnökévé, ezt követően pedig 1865-ben főtárnokmesterré nevezték ki. Asbóth szerint Sennyey – a kiegyezés előkészítésében kulcsszerepet játszó konzervatívok egyikeként – a vele szemben felhozott vádakkal ellentétben nem az

éles konzervatív kritika

1847-es állapotot akarta helyreállítani, hanem „éppen azt a kiegyezést akarta”, amely aztán később megvalósult.¹⁴

Világossá tette: a báró csak egyetlen kérdésben tért el Deáktól: kezdettől fogva lehetetlenségnek tartotta, hogy a kiegyezés előtt a '48-as törvények „tettleg helyreállíttassanak”, amint azt sokáig a „haza bölcsé” is követelte. (Tudjuk, erre nem is került sor.)

Sennyey 1872-ben kapcsolódott be újra a parlamenti munkába, s joggal alapítja meg Asbóth, hogy a fellépése a liberális korszellemnek hódoló magyar politikában széles körökben azt az aggodalmat váltotta ki, hogy vele a „reakció”, a „mágnás és papi uralom” térhet vissza. Asbóth viszont, saját szavai szerint, valósággal „beleszeretett” a báróba, méghozzá már azt megelőzően, hogy személyesen megismerte volna, elsősorban azért, mert „széles e magyar hazában a leghatályosabban rágalmazott ember, a legnépszerűtlenebb alak, a közvélemény réme volt”.¹⁵ Érzékletes képet festve varázsolja elénk Sennyey alakját. Volt benne „valami igéző”. Amint írta: „Magasra nyúlt végig gombolt fekete kabátjában a szikár test, melynek merev, de kiválóan úri tartásán erőlesen feszülni látszott, amennyi kevés volt, minden izom [...] Keskeny, de sima márványhomlok, az idealisták homloka emelkedett ki e keretből, az erős intelligencia dudorodásaival szökve ki a sűrű szemöldökök fölött”.¹⁶ Sok kortársa gögősnek tartotta, de Asbóth ezzel nem értett egyet, rámutatva, hogy tartózkodó modorát helytelenül magyarázták göggel.

Sokatmondó Asbóthnak Sennyey szónoklatairól adott elemzése is. Bár a báró a mondanivalóját jól felépítve hatásosan tudott beszélni, mégsem lehetett igazán nagy szónoknak tekinteni, mert kevés volt benne a szenvedély. Ezt érzékelteti a báró Eötvös Józseffel való összevetése is. Az utóbbi beszédei néha „csikorogtak a kintől, mikor az inspiráció formát keresett”, ám ez csak fokozta a szónoklat hatását. A beszédeire Sennyey gondosan készült, nála „minden mondat faragott márványkő”, de a riposztjai gyengék voltak. Jó szónok volt tehát, de rossz vitázó.

¹³ Alapos esszét is írt róla: ASBÓTH János: *Báró Sennyey Pál = Uő: Jellemrajzok és tanulmányok korunk történetéhez.* Athenaeum, Bp. 1892.

¹⁴ Uo. 545.

¹⁵ Uo. 543.

¹⁶ Uo. 548.

Jobboldaliság – Az agg báró Sennyey Pál (1824–1888) ábrázolása a *Vasárnapi Újság* halálát hírül adó 1888. január 8-ai címlapján

Miért nem sikerült Sennyeynek az új dualista rendszer meghatározó politikusává válnia? A báró már azzal alapvető hibát követett el, olvashatjuk Asbóth róla készített esszéjében, hogy azt gondolta, ha az ő programját fogadták el, akkor „már a parlamentarizmus elveinél fogva is ő lesz hivatva annak fogantatására”. Ez először jelezte, hívja fel a figyelmet Asbóth, hogy bár Sennyey elfogadta a parlamentáris rendszert, abban „otthonossá válni nem tudott”. Emiatt nem számolt azzal sem, hogy ebben az irányít, akinek többsége van, nem pedig az, akinek az eszméjét elfogadják. „Szokott lojalitásával” a báró mégis belenyugodott abba, hogy nem ő alakíthat kormányt, és közéleti szereplését csak akkor kezdte meg, amikor egyértelművé vált a számára, hogy az ország fokozatosan súlyos válságba sülyed.

A konzervatív képviselő kritikája igen éles volt. 1872-es bemutatkozó felszólalásában „ázsiai állapotokról” beszélt, 1873. november 29-én pedig a Deák-párt egész politikáját megbélyegezte, amikor a kiegyezés óta eltelt korszak súlyos hibáinak törvényszerű következményeként tárgyalta a kormány által felvett 153 milliós rövid lejáratú kölcsönt, „a magyar állam teljes hitelvesztettségének e momentumát, az akkori rendszer e nehéz sírkövét”.¹⁷ Hogy mit követelt? A legfontosabb programpontjában Asbóth is osztozott: ez a régi vármegyei autonómia felszámolása, az állami centralizáció felkarolása volt. A magyar állam egységét csak úgy lehetett szerinte biztosítani, „ha az összes közigazgatási közegek a magyar államhatalom közegei”.¹⁸ Asbóthnak a *Magyar konzervatív politikában* képviselt felfogásával ellentétben viszont Sennyey elkötelezett híve volt az Auszriával való vámközösség megőrzésének. Emellett kárhoztatta az uzsoratorvény előkészületek nélküli eltörlését, a hitelviszonyok rendezésének elmulasztását, mondván, hogy az amúgy is gyöngye jogérzékkel bíró nép így könnyűszerrel

¹⁷ Uo. 550.

¹⁸ Asbóth János a *Magyar Politika* 1875. március másodikai számában.

Asbóth János a Konzervatív Párt – Jobboldali Ellenzék megalakulásáról

Valóban e fúzió, noha a konzervatívok által kitárt és már általán beismert kormányzati hibákban és közbajokban kereste igazolását, nem volt egyéb, mint gróf Andrassy és Tisza Kálmán paktuma az emelkedő konzervatív áramlat ellen, paktum, melyben Tisza Kálmán feladta a közjogi ellenzéket, Andrassy pedig megosztotta vele a hatalmat. A fuzionált elemek ezért vették fel a Szabadelvű Párt nevét, és e jelszó alatt sikerült nekik még egyszer félrevezetni az országot. A konzervatívok egy további lépést tettek. Külön párttá alakultak és a nyílt opposzió terére léptek, mert daczára a hirdetett céloknak, nem láthattak a fúzióban egyebet, mint az említett paktumot a nemzet félrevezetésére és azon rendszer fenntartására, mely nemcsak maga jutott már a bukás szélére, hanem odáig vitte az országot is.

De helytelen volna az újonnan alakult pártok arányában keresni a konzervatív és a szabadelvű áramlatok valódi térfoglalásának kifejezését. Mert az országgyűlésen alig harminc emberből alakult Konzervatív Párttal szemben álló nagy Szabadelvű Pártban kétségkívül ott voltak valamennyien azok a tiszteltre méltó férfiak, a kik a szabadelvűségben még őszintén hittek, és a kik a fúziótól egy virágzó reform-korszakot vártak. De a nagy tömeg már konzervatívok opposziójának, de a meggyőződésnél erősebb volt benne a személyes tekintet vagy a hatalom felé hajlás.

Ezek azon kórállapotok, melyek a nagy szabadelvű pártot játékszerré tették a kormány kezében. A „homogén elemek fúziója” valósággal oly konglomerátum volt, melyből eleitől fogva hiányzott az erő, mert hiányzott a konzisztencia, az eszme, az egységes meggyőződés. Ott voltak először is a valódi ókonzervatívok, az aulikusok maradványai, akik mindig a hatalommal vannak és a kiknek a konzervatív szó mindig csak palást volt a hunyászkodásra. Volt köztük, aki nem volt képes a fejébe venni, hogy a „konzervatív” hogyan lehet „opposzió”. Tény, hogy mintegy 60-70 úgynevezett „lónyaista” nevében még aznap alkudoztak a Konzervatív Pártba való lépés iránt, amely napon az illetők beléptek a Szabadelvű Pártba. Némelyek a konzervatívok modorába ütköztek. Nem a politikaiba, hanem a tisztán személyesbe, társadalmiba. [...] Egy konzervatív hajlamairól, sőt elveiről ismert kitűnő hírlapíró úgy nyilatkozott, hogy ő nem csatlakozik a Konzervatív Párthoz, mert a konzervatívok közt csak a nagy családi összeköttetésekkel született ember és püspök juthat pozícióhoz. [...] Ez is magyarázatul szolgálhat annak, hogy némely ismert konzervatív miért vallotta magát épen akkor szabadelvűnek, mikor végre egy konzervatív párt alakult. Az új konzervatív ellenzék nem tehetett mást, mint hogy a konzervatívok ezen fajait átengedje a Szabadelvű Pártnak, hadd segítsék ezt lehetetlenné tenni, míg maga azon van, hogy nyílt és nyilvános működése által támogatásukat magára nézve fölöslegessé tegye.

Három év alatt [ti. 1875 és 1878 között] sok kifogást hallottunk a Konzervatív Párt működése ellen. Mondták, hogy nyelve a szalonok és a diplomácia, legjobb esetben a Felsőház, de nem az Alsóház és nem a választói gyűlekezetek diapazonjához [hangütéséhez] van alkalmazva. Mondták, hogy lelkiismeretességében a gyakorlati életben lehetetlen skrupulózitásig [akadékoskodásig] megy. Hogy csak az emberek erényére akar támaszkodni és nem számít az emberek gyöngeségével. Hogy kíméletlenség helyett kímélet által akarja elleneit lefegyverezni. Merevségéről némely

a szédelgések áldozatává válhat. Felfogásában markánsan megjelent tehát a konzervatív kapitalizmuskritika, ami már az 1870-es évek második felében sem állt távol Asbóthtól, hogy aztán a század végére még erősebbé váljon.¹⁹ Sennyei nem volt a reformok ellen, de visszatérő gondolatként bírálta – Asbóth róla írott szavaival élve – „a Deák-párti időkben divatos és sokszor romlásos doktrinalizmust és absztrakt teóriákat”, valamint „a külföldi példák majmolását”. Klasszikus konzervatív álláspont, a hazai viszonyokkal nem számoló mintakövetést már a *Magyar konservatív politika* is élesen bírálta. A politikában azonban ritkán találunk tiszta képleteket: bár Sennyei ellenezte a külföldi mintakövetést, a kétpártrendszer brit modelljét ő is szerette volna – mégpedig Asbóthhoz hasonlóan – meghonosítani.

19 Lásd bővebben: BÉKÉS Márton: Közösség, hagyomány, szolidaritás. A szociálkonzervatív hagyományról. *Kommentár*, 2019/4. 147.

kínálkozó elemek iránt azt mondták, hogy Cato talán csinálhat majoritást, de csupa Catóból majoritást csinálni nem lehet, mert annyi Cato nincs.

Mondták végre, hogy a konzervatívok azért nem hódíthatnak a nemzetben, mert mindaddig nem voltak képesek más nemzeti konzervatív pártok példájára oly nagy nemzeti ügyet felkarolni és törekvéseik előterébe állítani, mely a nemzet fogékony-ságát és lelkesedését megnyerhette volna. Ez volt a legnyomatékosabb vád.

Annyi azonban bizonyos, hogy a meggyökeresített gyanúsítások és rágalmak ellen a konzervatívoknak mindenekelőtt báró Sennyey Pál eszményi tisztaságára, emelkedett nemességére volt szüksége. Annyi bizonyos, hogy a konzervatívok kétségtelenné tették, hogy őket személyes törekvések nem vezérik. Mert aki személyes célokra vadászik, az egy óriás többséggel szemben nem megy 20-30 társsal az oppozícióba. Annyi bizonyos, hogy a konzervatívok eleitől fogva helyesen ítélték meg a fúziót, és az események teljesen igazolták ellenzéki állásfoglalásukat. Hogy a bátorság, a belátás, a szilárdság nagy mértékét tanúsították ez állásnak nehéz viszonyok közt történt elfoglalása és fenntartása által.

Hogy utalva az oppozícióra, a nemzet támaszára, megtanulták azt, amit csak az oppozícióban lehet megtanulni, a hatalom hosszas gyakorlatában könnyen el lehet felejteni: a fogékony-ságot, az érzéket a nemzet aspirációi és hajlamai iránt. Hogy a nemzet aspirációit magukba tudták színi, és azokat bölcsességgel és mérséklettel, de eréllyel, szilárdsággal és hatállyal tudták képviselni. És ami a viszonyok súlya alatt nem sikerülhetett a konzervatívoknak ez ideig soha: mostan a kiegyezési tárgyalásokban és a keleti ügyekben fel tudtak karolni és törekvéseik előterébe tudtak állítani oly nagy nemzeti érdekeket, melyek körül a nemzet tömörült. Tény, hogy a konzervatívok hívták fel legelső között a nemzet figyelmét a kormány kiegyezési, valamint keleti politikájának számos veszélyeire. És tény, hogy e felhívás nagy és tartós visszhangot ébresztett a nemzetben.

Végre alkalma nyílt a konzervatívoknak azt is újból és tényekben kimutatni, hogy a konzervatív irány nem azonos a szabadság ellenzésével, mert a Szabadelvű Pártból kivált elemekkel kezelt fogva védelmezték a kormány és a szabadelvű többség ellen a polgári szabadság érdekeit és az alkotmány biztosítékait.

A konzervatív név és a konzervatív hazafiak ma kivívták maguknak a hazafias elemek elismerését, tiszteletét, rokonszenvét. Azok, akik a nemzet hatalmát és nem egy-két ember hatalmát akarták biztosítani a fúzió által, és kiléptek a Szabadelvű Pártból, mivel csalódtak benne, mint elvbarátokkal foghattak kezét a konzervatívokkal, mivel látták, hogy aktuális törekvéseik ugyanazok: megvédelmezni a nemzeti nagy érdekeket, köztük a szabadságot és magát az alkotmányt is azon Szabadelvű Párt ellen, melynek összes programja lesüllyedt a kormányhatalom megtartására, de mely ezen kívül nélkülözve minden összetartó kapcsolatot, mindent, ami erőt ad, nélkülözve közös elvet, közös eszmét, közös irányt, nélkülözve a bizalmat és a hitet önmagában, máris csak a hamis kártyák és a violáció [erőszak] eszközeivel képes napról-napra tengetni létét.

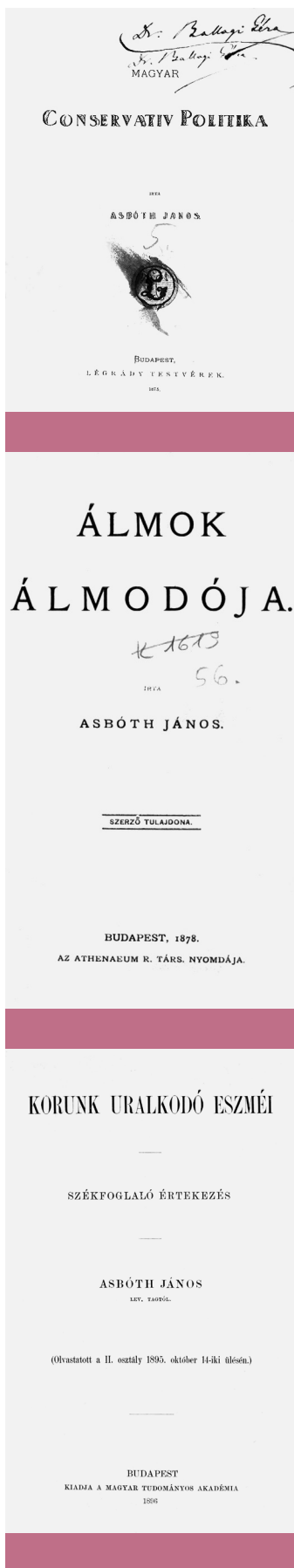
Asbóth János: *Politikai áramlataink az utolsó évtizedben. II. A konzervatív áramlat* [1879] = *Új Magyarország – Magyar jelenről, magyar jövőről*. Athenaeum, Bp. 1880. 41–48. oldal (a szövegrészletet nyelvtanilag a könnyebb olvashatóság érdekében modernizáltuk)

A JOBBOLDALI ELLENZÉK MEGALAKULÁSA

Asbóth részletesen beszámol a Jobboldali Ellenzék születéséről, személyes tapasztalataira is alapozva. Amikor az új szabadelvű kormányt 1875 márciusában a Deák-pártban bemutatták, Sennyey egyértelműen jelezte, hogy bár helyesnek látja az elvek hasonlóságán alapuló fúziót, mert a pártok „elvek szerinti sorakozása” kívánatos, ő nem kíván az új formációhoz csatlakozni, sőt épp a váltógazdálkodáshoz szükséges konzervatív ellenpólust akarja megteremteni.²⁰ Így is tett.

1875. március negyedikén 38-an, akik addig a kormánypárt ún. konzervatív csoportjához tartoztak (köztük Sennyey mellett a fiatal Apponyi Albert,

20 ASBÓTH: *Báró Sennyey Pál. I.m.* 555.

Asbóth János műveinek korabeli kiadásai: *Magyar conservativ politika* (1875), *Álmok álmodója* (1878), *Korunk uralkodó eszméi* (1896)

Károlyi Gyula és Zichy Nándor grófok, Beöthy Ákos, Ürményi Miksa kimondták az ún. Jobboldali Ellenzék megalakulását.²¹ A fúziót Sennyeynél sokkal szigorúbban megítélő Asbóth értelmezésében az történt, hogy a válságos körülmények között a nemzet iránt leginkább elkötelezett konzervatívok külön párttá alakultak, és a nyílt opposzió útjára léptek, mert „nem láthattak a fúzióban egyebet, mint az említett paktumot a nemzet félrevezetésére” (42) és az országot a bukás szélére vezető rendszer fenntartására. Asbóth ekkor már a konzervatív irányultságú *Magyar Politika* című lap főmunkatársa volt, és remek íráskészségével elkötelezetten támogatta Sennyei törekvéseit.

Asbóth fontosnak tartotta kiemelni, hogy a Jobboldali Ellenzékhez nem csatlakozott minden konzervatív. Az aulikusok utódai, az ún. „ókonzervatívok” közül sokan a Szabadelvű Pártot választották; róluk szarkasztikusan megjegyzi: ők azok, „akik mindig a hatalommal vannak és akiknek a konzervatív szó mindig csak palást volt a hunyászkodásra”. Hogy ő a konzervativizmust nem a *status quo* elvek nélküli fenntartásával azonosította, amint egyébként nem kevesen teszik, azt az alábbi megállapítása is tükrözi: „Volt köztük, aki nem volt képes a fejébe venni, hogy »konzervatív« hogyan lehet »ellenzék«” (43).

Ezzel úgy tűnt, Magyarországon is olyan helyzet alakult ki, amelyben a liberális tömörüléssel egy konzervatív áll szemben. Ez utóbbinak azonban igen szűk maradt a társadalmi bázisa. Az 1875 júliusában és augusztusában tartott választáson a Szabadelvű Párt által elnyert 333 mandátummal szemben a Jobboldali Ellenzék mindössze 18 képviselőt tudott bejuttatni a képviselőházba. Ez nagy csalódás volt Asbóth számára, és a magyarázatban nyilvánvalóan megkerülhetetlen kérdésként merült fel Sennyei személyes felelőssége. A báró merev, rugalmatlan egyénisége szerinte is egyértelműen közrejátszott a gyenge eredményben. („Az kétségtelen, hogy személyes érintkezéssel báró Sennyei hódítani nem tudott” – vallotta meg egyszer.)²² Ő azonban mélyebbre is ásott, és egy még fontosabb tényezőre irányította a figyelmet. Felidézi, hogy az 1875-ös választásra készülve azt javasolták Sennyeinek a hívei, közeledjen a középbirtokos osztályhoz, mivel az már nem állt többé „a liberalizmus és a demokrácia varázshatalma alatt”; sőt, „bizonyos nemzeti konzervatív szellem” ébredezni kezdett benne. Ha sikeres konzervatív politikát akarunk, mondták neki, annak nem lehet sem felekezeti, sem pedig mágnás jellege. És mi volt a báró válasza? „Akkor kiesik a kezünkől a vezetés”.²³

Asbóth annyit elismer Sennyei védelmében, hogy az 1840-es években épp ez az osztály juttatta győzelemre a liberalizmust, ezért ő „mindig ezt az osztály látta magával szemben”. A jeles gondolkodó azonban pontosan számolt a realitásokkal. A középbirtokosok nélkül Magyarországon egyszerűen nem lehet politikát csinálni – szögezi le a lehető leghatározottabban; „enélkül nem volt és nem lesz konzervatív párt Magyarországon”. Ez az osztály már „a liberalizmus minden gyümölcsét leszedte” – folytatja, ráadásul „a földbirtokválságban és a nemzetiségi viszonyokban pedig a töviseit már erősen érezni kezdte”. Sennyei viszont ezt nem ismerte fel, ő csakis az arisztokráciában bízott, ám még erre a rétegre sem számíthatott teljesen. Az arisztokrácia ugyanis a tárnokmestert feltétel nélkül támogatta, de az ellenzéki vezetőt már nem – olvashatjuk Sennyei-portréjában a pontos a disztinkciót.

Ráadásul a Jobboldali Ellenzék sem volt mentes a belső vitáktól: Asbóthtól tudjuk, hogy a párton belül nagy „ribilliót” kavart az önálló vámterület megtartásának vagy elvetésének a kérdése. Többen úgy látták ugyanis, hogy ha – Sennyei felfogásával ellentétben – kitűzik zászlajukra az önálló magyar vámterületet és a külön magyar hadsereget, a választóközből többsége követni fogja e zászlót. A közös vámterületet sokan elleneztek

21 GRATZ: *I.m.* 143–144.

22 ASBÓTH: *Báró Sennyei Pál. I.m.* 556.

23 *Uo.* 559.

a kormányzó Szabadelvű Pártból is, és ezért – miután 1878 februárjában a Képviselőház mégis megszavazta a hosszabbítást – ők kiléptek. A konzervatívok körében gyorsan felmerült a velük való összefogás gondolata. Ebben persze csapdahelyzet rejlett, amelyet Asbóth úgy értékelt, hogy ha a Jobboldali Ellenzék szolidaritást vállal a kormánnyal, akkor elveszíti önállóságát, ha viszont a függetlenséget erősítő követelések népszerű áramlata mellé szegődik, akkor a konzervatív elveit veszíti el. E lépés már csak azért is felettébb problematikusnak ígérkezett, mivel a konzervatívok kiállása a közigazgatás centralizálása melletti bajosan volt összeegyeztethető a „független” szabadelvűek jó részének vármegyepárti, ún. municipalista felfogásával. Az előbbi irány Sennyeyé, az utóbbi, a kalandosabb politikai pályájú ifjú Apponyi Alberté, a magyar politika ekkoriban felemelkedő új csillagáé volt. Apponyi abból indult ki, hogy ha a kormányétól jól megkülönböztethető irányvonalat akarnak képviselni, akkor kénytelenek a közjogi kérdések feszegetése felé elmozdulni.

Asbóth nem hagy kétséget afelől, hogy ő az előbbi opciót tartotta jobbnak, az utóbbit nagyfokú szkepszissel és ellenérzéssel szemlélte. A Jobboldali Ellenzékhez tartozók többsége viszont az összefogást kívánta választani. Nem csoda, hogy Sennyey nem csatlakozott hozzájuk, hiszen ő sosem értett egyet a birodalom belső kohézióját lazító követelésekkel. Áprilisban a parlamenti mandátumáról is lemondott. 1878 tavaszára így lezárult egy korszak: a Sennyeyhez kötődő konzervatív kísérlet kudarccal végződött. A konzervativizmus nem tudott önálló pólusképző erővé válni, s emiatt a pártpolitikai törésvonalat sem sikerült a közjogi síkról elmozdítani. Asbóth végső ítélete még így is kedvező: Sennyey pártja „szép” volt, hiszen „elveken alapuló politikai iránya volt”, a pusztán léte is „nemesítően” hatott a közéletre. „Ilyen párthoz tartozni, akár a hatalomra jutás minden reménye nélkül is, akár egy emberéleten át, szerencse és jogos büszkeség tárgya” – összegzi meggyőződését.²⁴

KONZERVATÍV ELLENZÉK

Passzivitásával a báró roppant nehéz helyzet elé állította a pártját. Mi lehetett vele Sennyey nélkül? E ponton Asbóth – minden rokonszenve ellenére is – egyértelműen megrója Sennyeyt. Az ő tekintélye ugyanis akkora volt, állapítja meg, hogy még a betegségéből is adhatott volna iránymutatást – ezt azonban elmulasztotta megtenni. E mulasztás vezetett el azután a konzervatívok és a „független szabadelvűek” fúziójához, az 1878 áprilisában megalakult ún. Egyesült Ellenzékhez. A közvélemény által csak „habarék-pártként” emlegetett új tömörülés teljes mértékben Apponyi irányítása alá került, és 1878 augusztusában a nemzeti retorika felerősítésével 75 parlamenti mandátumot szerzett. Asbóth aggodalmai azonban beigazolódtak: a belső ellentétek 1881-re megroppantották ezt az alakulatot. Ebben az évben Sennyey tett még egy – átgondolatlan és következtelen – kísérletet az ellenzék sorainak újjárendezésére, de sikertelenül. Apponyi a Mérsékelt Ellenzék, majd pedig 1891-től Nemzeti Párt vezéréként, a 67-es közjogi alappal továbbra sem szakítva, de a nemzeti követeléseket jelentősen bővítve új pályára állította a jobboldali ellenzékot, de ennek elemzése már nem tárgya e tanulmánynak, hiszen Asbóth szakított vele.

Összegzésképp csak annyit, hogy Asbóth a magyar nemzeti érdeket a konzervatív érdekekkel azonosította, és mivel úgy látta, hogy a kiegyezéssel hatalomra került szabadelvűek súlyos hibákat követtek el, nélkülözhetetlennek tartotta egy kifejezetten konzervatív párt létét – és lehetőleg erős pozícióját. E reményben támogatta Sennyey Pált és az általa létrehozott konzervatív formációt, de annak kudarca után tárgyilagosan szembenézett az okokkal is. A továbblépést a középirtokosokra való támaszkodásban jelölte meg, s e meggyőződés későbbi törekvéseinek is irányt szabott. ■

**a magyar nemzeti
érdeket a konzervatív
érdekkel azonosította**

²⁴ Uo.